

2004. – Вип. 3. – С. 224-228. 21. Пахомова Т. Комунікативні процеси в системі органів публічної влади // Актуальні проблеми політики. – 2003. – Вип. 16. – С. 197-203. 22. Хазагеров Г.Г. Зазн. праця. – С. 48. 23. Третя сесія Верховної Ради України четвертого скликання: Стеногр. звіт // Бюлетень №7. – К.: Видання Верховної Ради України, 2003. – С. 4-5; 84. 24. Вандишев В.М. Риторика: Екскурс в історію вчень і понять. – К.: Кондор. – С. 178. 25. Третя сесія Верховної Ради України четвертого скликання: Стеногр. звіт // Бюлетень №8. – К.: Видання Верховної Ради України, 2003. – С. 72. 26. Там само. – Бюлетень № 14. – Ч. 2. – С. 41. 27. П'ята сесія Верховної Ради України четвертого скликання: Стеногр. звіт // Бюлетень № 30. – Ч. 1. – К.: Видання Верховної Ради України, 2004. – С. 44. 28. Верховна Рада України: інформаційний довідник / Авт-упоряд.: М. Ярош (кер. колег.), А. Пивовар, А. Погорелова. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – С. 91.

В. Перевезій

**ЛІБЕРАЛІЗМ, КОНСЕРВАТИЗМ ТА ХРИСТИЯНСЬКА
ДЕМОКРАТІЯ: ВЗАЄМОДІЯ ЧИ ВЗАЄМОПРОНИКНЕННЯ
(ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ)**

Напередодні чергових парламентських виборів в Україні спостерігається поживлення процесів партійного будівництва. З'являються нові або реанімуються старі партійні бренди. При цьому у багатьох політиків зберігаються стереотипні уявлення про те, що творені ними партії повинні мати чітко визначені та точно сформульовані ідеологічні стандарти. Внаслідок цього з'являються вузько ідеологічні партії, які, як засвідчують попередні вибори, не мають чіткої електоральної перспективи (виняток становлять лише комуністи і частково – соціалісти, завдяки стереотипному мисленню значної частини суспільства, вихованої ще в роки комуністичного режиму). Причина цього криється у тому, що в сучасному світі фактично не залишилось впливових політичних партій, що зберігають недоторканими власні ідеологічні принципи. Керуючись виборчою стратегією, партії запозичують найбільш привабливі для виборця ідеї навіть у антагоністичних для себе ідеологіях. Внаслідок цього у світі фактично не залишилось “автентичних” політичних ідеологій. У даній статті ми спробуємо проаналізувати взаємовплив найбільш традиційних для європейських країн ідеологій: лібералізму, консерватизму та християнської демократії у теоретичному і практичному вимірах.

Довгий час лібералізм і демократія розглядалися як синонімічні поняття. Лібералізм, що зародився в XVII столітті, в епоху Відродження і Реформації, був не просто вимогою економічних свобод, прагненням свободи в усіх областях – інтелектуальній, соціальній, економічній, політичній і релігійній. Лібералізм виступив на захист свободи від будь-якої форми контролю, крім закону.

Д.Х. Хелюелл зазначає, що головні ідеї класичного лібералізму коріняться в історії західної цивілізації. Віра в абсолютну моральну цінність особистості, в духовну рівність людей і властиву людині мудрість – це спадок, отриманий від середньовіччя і глибоко укорінений в християнській і давньогрецькій думці: всі люди створені рівними перед Богом, душі людські в рівній мірі дорогоцінні для Господа, всі індивіди варті поваги як істоти, створені за образом і подобою Божими [1, с. 86].

Одним із наріжних каменів лібералізму є совість. Істинний закон, якому зобов'язані коритися індивідууми, закон, що гарантує свободу, – це той закон, зміст якого продиктований совістю. Однак совість є, по суті, християнською категорією, що, за словами Д. Хелюелла, заважало їй пережити відокремлення розуму від віри, яке проголосив лібералізм. “Звільнений від якорів, що приковували його до віри, розум дрейфував разом з потоками думок, нездатний більше відрізнити істинне від неправдивого, хороше від поганого і справедливе від несправедливого. Християнська ж традиція все більше і більше демонструвала втрату своєї самоочевидності, по мірі того, як людський розум методично “звільнявся” від одкровень християнства і влади церкви”, – таким чином Д.Х. Хелюелл описує наслідки зіткнення між лібералізмом та християнством [1, с. 79].

Ліберали в XIX ст. виступили з вимогами обмеження влади монархів і встановлення верховенства парламентів, прийняття конституцій, які б гарантували права заможних людей і забезпечували економічну свободу буржуазії. Ліберали прагнули здійснювати духовно-виховне просвітництво населення через римсько-католицькі або протестантсько-державні церкви, що не завжди вдавалося.

Як реакція і протидія лібералізму виникає консерватизм. Плекаючи традиції античної (Сократ, Платон, Арістотель) та англійської моральної (Д. Юм, А. Сміт) філософії, консерватизм в особі його основоположників Дж. Локка, Е. Берка сформулював ідеї про те, що існуючі соціальні інститути склалися та пройшли випробування часом і є результатом селекції найбільш ефективних форм організації суспільства, а не наслідком спланованої людської діяльності [2, с. 114].

Консерватори переконані, що суспільними процесами керує не тільки людський розум, а й Провидіння: політичні проблеми в своїй

суті є проблемами релігійними та моральними. Така позиція характерна не тільки для Берка, Шатобріана, Токвілля, де Местра, але й сучасних інтелектуалів-консерваторів. Вона базується на вірі у всемогутність і мудрість Всевишнього та переконанні у недосконалості самої людини, діяльність якої є не чим іншим, як спробою застосування принципів Бога-творця у суспільному житті [3, с. 86].

У систематизованому вигляді ці принципи були викладені для обґрунтування консерватизму британським мислителем Е. Берком. Берк розглядав соціально-філософські проблеми з позицій деїзму. Для його філософських поглядів характерний провіденціоналізм, який зближує британського філософа з представниками теологічних концепцій середньовіччя (Августином, Т. Аквінським) та теїстичною традицією у філософії, а також відрізняє від мислителів епохи Просвіти. На відміну від просвітителів, які або не залишали для Бога місця в історії, або обмежували його значення роллю першопричини всіх речей чи ототожнювали категорії “Бог” і “закономірність” (Бог як творець законів, яким підпорядковуються природа і соціум), погляди Берка на цю проблему суттєво відрізнялися. Тлумачення ним закону природи зближується з офіційною позицією Церкви, яка стверджувала, що людське життя влаштоване винятково за волею Провидіння. На переконання Берка, закони суспільного розвитку мають нормативний характер і базуються винятково на вищих законах Бога і природи, які для Берка тотожні. Звідси ідеалізоване ставлення до державних законів як до Божого волевиявлення. Завдяки такій надсоціальній легітимазії народ володіє певною сукупністю природних прав і свобод, що гарантують політичний устрій суспільства [3, с. 71].

Природно, що завдяки даній філософії консерваторам у боротьбі з лібералами вдалося заручитися підтримкою не лише прихильників збереження існуючої політичної системи, а й Католицької Церкви. Наприкінці XIX ст. сама Церква ініціює утворення політичних організацій, які стали прообразом сучасних християнсько-демократичних партій. Їх ідеологія була надзвичайно близькою до ідеології консерваторів із тією незначною відмінністю, що вони акцентували основну увагу на відстоюванні інтересів Церкви. Тому католицький (християнський) політичний рух, на нашу думку, слід сприймати як одне із відгалужень консерватизму. Для нього характерні основні ідеї консерватизму, а саме: схильність до поступовості змін та еволюційності розвитку суспільства, повага до надбань попередніх поколінь, у тому числі соціальних інститутів, створених ними, шанування традицій, пріоритет колективних, а не індивідуальних інтересів, звідси – державних, а не особистих.

Дослідник концепції соціальної справедливості В.І. Смуцинський звертає увагу на ідентичність підходів з боку офіційної Церкви та ідеологів консерватизму до проблем соціальної справедливості. Адже проблема справедливості, як її бачив Е. Берк, – це, насамперед, проблема релігійна і моральна. Вона має трансцендентний характер, оскільки постає із волі Всевишнього і не підвладна будь-яким змінам чи трансформаціям з боку людей. Суть справедливості – у рівності всіх перед Богом. Реалізація справедливості полягає у безумовному виконанні кожним індивідом своїх обов'язків перед Богом і суспільством, які визначаються його соціальним статусом [3, с. 73].

Наприкінці XIX – початку XX ст. відбулися значні ідеологічні трансформації консерватизму. Неоконсерватизм суттєво відрізняється від консерватизму XIX ст. Успадкувавши базові цінності консервативної свідомості, він значною мірою їх трансформував. “Збереження існуючих структур для консерватора – це збереження духовних основ, певних моральних цінностей. Це для нього сьогодні умова збереження і політичних інститутів – держави, демократії тощо”, – зазначає дослідниця консерватизму А.В. Фадеєва [4, с. 71].

“Консерватизм XX ст. є не що інше, як лібералізм XIX ст. і виступає за збереження традиції в її конституційно-представницькому варіанті; основа новітнього консерватизму – свобода людей, свобода інституцій, свобода вільної приватної ініціативи”, – стверджує Я. Пеленський [5, с. 48-62]. Якщо консерватори XIX ст. підкреслювали примат держави над людиною, то сучасні роблять акцент на пріоритеті людини, індивідуума і суспільства по відношенню до держави. Тому неоконсерватизм проголошує свободу індивідуума і громадянського суспільства. Теоретично неоконсерватизм є синтезом принципів неолібералізму (ринок, конкуренція, підприємництво) і деяких традиційних консервативних цінностей. В основі соціально-економічної стратегії сучасного неоконсерватизму лежать ідеї недоторканності приватної власності, яка є основою процвітання і держави, і особистості. Ці ідеї в сучасному вигляді були розроблені Фрідманом і Хайєком.

У сучасному неоконсерватизмі можна виокремити три головні гілки:

1. Авторитарний консерватизм висуває вимоги збереження сильної держави, яка виступає єдиним гарантом збереження консервативних цінностей. Прихильники теорії “авторитарного консерватизму” визнають право державних органів на втручання як в економіку в цілому, так і в діяльність окремих громадян, оскільки ринок і особистість вважаються втіленням анархії. Для авторитарного консерватизму характерні такі край радикальні прояви, як націоналізм і попу-

лізм. Заради збереження існуючої суспільної системи його представники готові до застосування жорстких, навіть нелегальних засобів.

2. Ліберальний консерватизм є синтезом ліберальної та консервативної систем цінностей. У результаті цього поєднання беззаперечний авторитет здобули ідеї ринкової економіки, індивідуальної свободи і правової держави.

3. Християнська демократія серед усіх цінностей консерватизму в найбільшій мірі прихильна до традиційних християнських надбань. Її соціальна та ідеологічна база ґрунтується на віросповіданні. Християнські демократи, розуміючи важливість ціннісного консерватизму, схвалюють всеохоплююче державне регулювання. Вони прихильні до принципів органічності суспільства навіть в економічній сфері. Однак при цьому християнські демократи не є антагоністично налаштованими щодо ліберального консерватизму. У багатьох країнах Європи християнські демократи йдуть на зближення з ліберальними консерваторами, що зумовлено коаліційною стратегією, зростаючою секуляризацією населення, необхідністю економічних реформ. При цьому між цими двома напрямками консерватизму зберігаються розбіжності в оцінці ролі держави та її стосунків з особистістю.

Ідеї консерватизму на протязі XIX-XX ст. були поширені у Європі. Соціальною базою консерватизму в минулому були дворяни, чиновники, офіцери та селяни, які виступили на захист існуючих порядків та абсолютних прав монархів. Наявність чітко визначеної ідеології і соціальної бази дозволила консерваторам у другій половині XIX ст. створити перші політичні партії. Становлення консервативних партій розпочалося із протестантських країн чи з протестантських провінцій в країнах із змішаним релігійним складом населення. У католицьких країнах консерватизм проявив себе у створенні не стільки консервативних, скільки католицьких (християнських) партій, які відрізнялися від консерваторів як назвою, так і тим, що виступали, в першу чергу, в інтересах Церкви своєю активною протидією просвітительському лібералізму. Католицькі (пізніше християнські) партії здобули значний вплив у країнах Бенілюксу, Італії, деяких землях Німеччини. Консервативні партії забезпечили собі стійкі позиції у Великобританії, скандинавських країнах, Пруссії.

У наш час основу соціальної бази консерватизму становлять представники так званого “середнього класу”: дрібні буржуа (за німецькою термінологією “бюргерство”) в містах та представники селянства – найбільш консервативні прошарки населення. Значну частину цього електорату складають віруючі люди. Саме вони у своїй більшості підтримують християнських демократів у країнах (в основному, католиць-

ких або їх католицьких територіях), де ті мають свої партії. При цьому характерною особливістю електорату християнсько-демократичних партій є високий рівень його довіри до Церкви як у питаннях віровчення, так і до її позиції у суспільних справах. Дослідники зауважують, що всі прояви релігійності та клерикалізму населення негативно корелюють з його громадянською активністю. Дуже часто на індивідуальному рівні релігійні почуття та громадська активність теж здаються несумісними. Зокрема, в Італії серед тих, хто ніколи не обговорює політики, 51% віруючих і тільки 17% – невіруючих [6, с. 133].

У відповідь на войовничі позиції Церкви в католицьких країнах оформився антиклерикальний рух. Його представники виступали за повне відокремлення Церкви від держави, щоб обмежити політичний та ідеологічний вплив католицького духовенства і Ватикану. У відповідь на протидію Церква використовує сучасні форми політичної організації – партії, профспілки, жіночі і молодіжні об'єднання з метою збереження власних позицій. Християнсько-демократичні партії і союзи, що до них примикають, стали невід'ємними і впливовими елементами партійно-політичних систем у багатьох державах, замінивши старі християнські партії довоєнного часу, від яких сучасні християнські демократи відрізняються меншою орієнтацією на Церкву і більшою – на соціальні потреби широкого кола виборців.

Таким чином, християнським демократам вдалося розширити власну соціальну базу. Однак і надалі рівень популярності християнсько-демократичних ідей значною мірою залежить від долі практикуючих віруючих у тій чи іншій країні. На 2000 р. частка віруючих у деяких країнах Європи складала: Великобританія – 13%, ФРН – 19%, Голландія – 21%, Північна Ірландія – 49%, Бельгія – 23%, Франція – 10%, Італія – 40%, Португалія – 33%, Іспанія – 33%, Ірландія – 81% [7, с. 172].

Крім того, рівень впливовості християнських партій залежить від конфесійної належності переважної частини віруючих. У переважно протестантських країнах християнські демократи або взагалі не представлені в представницьких органах влади, або рівень їх присутності там не дає їм можливості впливати на їх діяльність. Про низький рівень впливовості християнсько-демократичних сил у країнах з переважною часткою протестантського населення свідчить їх присутність у парламентах цих країн.

Практика засвідчує, що у сучасному світі майже не залишилося місця “автентичним” політичним ідеологіям. Впливові політичні партії, назви яких відображають належність до певного ідеологічного напрямку, повсякчас змушені відмовлятися від задогматизованих ідеологічних схем. Вище йшлося про певну дифузю, змішування класич-

них ідеологічних напрямів: лібералізму, консерватизму та християнської демократії, в результаті чого стала можливою поява сурогатних ідеологій.

Високий рівень співпраці різних політичних сил в демократичному суспільстві дозволяє говорити про досягнення громадянського консенсусу. У зв'язку із цим у багатьох європейських країнах відбувається, на перший погляд, нелогічне блокування політичних сил, що часто мають протилежне ідеологічне забарвлення. Яскравим прикладом цього є діяльність християнсько-демократичних партій в Німеччині, Італії та Португалії.

У Німеччині християнські демократи перебували при владі на протязі 80-х – першої половини 90-х рр. і після поразки на останніх парламентських виборах знову мають реальні шанси випередити соціал-демократів. ХДС не є конфесійною партією. Причина її популярності полягає в тому, що вона виражає інтереси тієї частини населення, якій близькі традиційні консервативні цінності, а вони в Німеччині надзвичайно популярні. Ідея сильної держави протягом останніх півтора століть мала вплив на формування німецького національного характеру на ментальному рівні. Тому і сьогодні німецьке суспільство готове до державного втручання не тільки в політичній, а й в економічній сферах.

Економічна політика ХДС базується на принципах “соціального ринкового господарства”. Цим поняттям християнські демократи замінили поняття “вільного ринкового господарства”, надавши йому значення “соціального вирівнювання”, що здійснюється у формі соціально-економічної політики, спрямованої на “подолання крайнощів у розподілі прибутків шляхом податкової політики і державних витрат” [3, с. 4]. Така система не має нічого спільного з централізованою економікою і плановим веденням господарства. Під “соціальним ринковим господарством” розуміється економіка, управління якою здійснюється засобами кредитно-грошової і податкової політики. Консервативна концепція соціальної справедливості була альтернативою соціал-демократичній концепції. Неоконсерватори, до яких належать сучасні німецькі християнські демократи, обстоюючи тезу про “функціональне перевантаження держави”, заявляють, що надмірна інтервенція держави обмежує свободу вибору, права власника і громадянина, сприяє розростанню бюрократичних структур, регламентації всіх сфер суспільних відносин. Широкі соціальні гарантії породжують соціальний паразитизм і утриманство, послабляють стимули до праці, понижують соціальну, професійну та географічну мобільність, тобто перешкоджають всьому тому, що потрібно для структурної перебудови економіки, підвищення її конкурентоспроможності.

Християнські демократи Німеччини були піддані жорсткій критиці з боку класичних консерваторів, україн правих політичних сил, зокрема республіканською партією, які звинуватили консерваторів, що входили в ліберально-консервативний консенсус, який у 80-х – другій половині 90-х рр. складав основу федерального уряду, в тому, що ХДС заради досягнення конкретних політичних завдань капітулювала перед лібералами, відмовившись від здійснення програмних цілей консерватизму, від традиційних постулатів консервативної ідеології – посилювати і підтверджувати авторитет держави в суспільстві, реконструювати її іманентну суть і специфічні властивості [8, с. 149].

Таким чином, німецькі християнські демократи утворили разом із лібералами правоцентристську коаліцію, яка виступила за обмеження надмірного втручання держави в усі сфери життя суспільства, вважаючи, що тим самим зміцнюють державний організм.

Необхідно зазначити, що в Німеччині християнські демократи завдяки тиску опозиції, яку в першу чергу уособлює СДПН, так і не змогли втілити в життя свої ідеї щодо обмеження соціальних пільг (як, до речі, не вдалося цього здійснити й іншим консерваторським урядам Західної Європи). Внаслідок дій опозиції в Німеччині збереглися елементи так званої кейнсіанської моделі, яка передбачає допомогу сім'ям, безробітним, бюджетні асигнування на освіту та заклади охорони здоров'я. Щоб погасити соціальне напруження, консервативні уряди Р. Рейгана, М. Тетчер, Г. Коля відійшли від ідейних установок і залишили деякі соціальні амортизатори. Ці поступки було пояснено тим, що соціальна підтримка сприяє пом'якшенню соціальної диференціації, яка веде до розколу суспільства, нації, ставить під загрозу соціальну стабільність і порядок – основоположні цінності консерватизму. При цьому для консолідації суспільства використовується не тільки раціоналізований варіант кейнсіанства, а й інтеграційний потенціал релігії [9, с. 209].

Основною рисою італійської політичної системи до початку 90-х рр. було прагнення основних політичних партій не допустити до влади італійських комуністів, що певною мірою вело до викривлення реальних політичних процесів і призвело до кризи традиційної політичної багатопартійної системи країни, яка базувалася на політичній гегемонії партії християнських демократів, програма якої будувалася на соціальній доктрині РКЦ, зокрема енцикліці папи Івана Павла II "Центезімум іннус" про роль сім'ї як соціальної і економічної основи суспільства. Сорок років їм вдалося створювати урядову більшість у парламенті, блокуючись із соціалістами, соціал-демократами та лібералами. На 1989 р. в італійському парламенті комуністи займали 26,6% місць, а антикомуністична коаліція, очолена ХДП, – 57,4%.

Однак уже в 1992 р. правляча лівоцентристська коаліція на чолі з ХДП (до центристської коаліції з середини 60-х рр. приєдналися соціалісти) не отримала більшості у парламенті. Політологи схильні пояснювати цю поразку, в першу чергу, зникненням “загрози зі Сходу”, кризою комуністичної партії та її трансформацією в Демократичну партію лівих сил. ХДП і коаліційні партії, вважається, втратили свій головний – ідеологічний – козир, який вдало використовували протягом повоєнного періоду [10, с. 3].

Зростання популярності правих сил в Італії останніми роками засвідчує, що на політичній шкалі відбувся зсув симпатій виборців з лівої і ліво-центристської її частини різко вправо. Практично весь повоєнний період в Італії точилася боротьба поміж радикальними лівими – комуністами – і лівоцентристською коаліцією, яку очолювала ХДП. Поразка в 1992 р., а пізніше крах партії через корупційний скандал, в результаті якого вона була змушена змінити назву на Народну партію, не призвели до перемоги Демократичної партії лівих сил. Відтік голосів відбувся не в ДПЛС, а на користь нових політичних сил. У результаті втрати популярності ХДС постійно посилюються позиції крайніх правих сил, які сьогодні об’єднані в “Альянсі свободи”.

Гарвардський дослідник Р.Д. Патнам негативно оцінює вплив Церкви на суспільні процеси в сучасній Італії, зазначаючи, що організована релігія, принаймні в католицькій Італії, є альтернативою громадянській спільноті, а не її частиною.

У Португалії лише на розвинутому півдні йде процес формування сучасних політичних структур, до яких і належать партії. У північних і центральних районах до цих пір Католицька Церква займає домінуючі позиції як у духовному, так і в політичному житті суспільства. Завдяки підтримці Католицької Церкви найпотужнішою політичною силою в Португалії залишається консервативна партія, яка в союзі із партією християнських демократів (особливістю політичного життя країни є те, що християнські демократи тут є правою партією) намагається протистояти лівоцентристській коаліції, до якої входять соціалдемократи і комуністи.

Отже, політичні ідеології вже від моменту свого виникнення поступово втрачали власну “автентичність”, виявляючи вражаючу здатність взаємодії. Вже наприкінці XIX ст. традиційними консервативними цінностями стали ідеали лібералізму, відбувалося все більше взаємопроникнення між цими ідеологічними напрямками та християнською демократією. Практична політична діяльність партій, що виступають під гаслами різних ідеологічних доктрин, підтверджує відмову від прагнення догматизувати і залишити недоторканою систему обраних ними цін-

ностей. У зв'язку із цим в різних країнах Європи християнські демократи знаходять союзників у різних політичних таборах. У Німеччині Християнсько-демократичний союз блокується з лібералами, зазнаючи критики з боку "ідеологічно близьких" авторитарних консерваторів, і змушений визнати необхідність збереження кейнсіанської соціальної моделі внаслідок значного впливу на суспільство соціал-демократичних ідей. В Італії майже протягом сорока років християнські демократи в союзі з поміркованими лівими намагалися протистояти "комуністичній загрози", а в Португалії склався традиційний політико-ідеологічний альянс між християнськими демократами і консерваторами.

1. Хэлоуэлл Джон Х. Моральные основы демократии. М., 1993. – 142 с. 2. Миграян А.М. Переосмысливая консерватизм // Вопросы философии. – 1991. – №11. – С. 114-122. 3. Смушинський В. Концепції соціальної справедливості в теорії і практичній діяльності політичних партій: Дис. канд. політ. наук. – К., 1993. – 216 с. 4. Зарубежная политология в XX столетии. – М., 2001. – 254 с. 5. Пеленський Я. Сучасний консерватизм – це лібералізм XIX ст. // Філософська і соціологічна думка. – 1990. – №11. – С. 48-62. 6. Патнам Роберт Д. Творення демократії: традиції громадянської активності в сучасній Італії. К., 1998. – 486 с. 7. Новоженова И.С. Глобализация в сфере сознания и новые религиозно-духовные поиски европейцев // Актуальные проблемы Европы. – 2000. – №4. – С. 156-191. 8. Молчанова Е.Б. Германский неоконсерватизм: философия, идеология, политика: Дис. канд. филос. наук. – МГУ. – 1995. – 149 л. 9. Френкин А.А. Феномен неоконсерватизма // Вопросы философии. – 1991. – №5. – С. 66-74. 10. Лысенко В.И. Выборы и представительные органы в новой Европе: политический опыт и тенденции 80-90-х гг. – М.: Наука, 1994. – 352 с.

Б. Буяк

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Об'єктом даного дослідження є політична соціалізація як процес цілеспрямованого або спонтанного впливу на особистість, а предметом є процес становлення політичної свідомості та формування політичної ідентифікації різних категорій молодих людей в умовах трансформації сучасного українського суспільства.